

Review of respect for parents in books of third grade of primary school

بررسی شاخصه احترام به والدین در کتب پایه سوم مقطع ابتدایی ایران؛ با تأکید بر تربیت اخلاقی (مطالعه موردی؛ کتب پایه سوم ابتدایی)

فرشته زارعی، فرشته نوری، فرشته یوسف زاده

چکیده:

از ارکان اساسی سعادت در زندگی مادی و معنوی بشر، فضیلت های اخلاقی و خلقیات حمیده است که در سایه ی آن روابط اجتماعی تحکیم یافته، احترام به والدین نیز یکی از این فضیلت ها است که هر آدمی باید با آن از همان کودکی مانوس شود. نتیجه ی مستقیم این فضیلت، تکامل نوع انسان در مسیر الهی حیات و کامروایی بنی نوع بشر خواهد بود. تردیدی نیست که پیامبران الهی پایه گذاران نهضت های اخلاقی هستند؛ زیرا آنان در طول تاریخ رسالت خود، برای تربیت انسان ها ضوابط و اصول اخلاقی متعالی را ارائه داده اند؛ آنان به تأکید بر احترام و نیکی به والدین با توجه به دستورات الهی برای رسیدن به کمال و سعادت در دنیا و آخرت آدمی را بسیار سفارش کرده اند. لذا بر ماست که در حیطه ی تعلیم و تربیت فعالیت داریم و مدرسه خانه ی دوم بچه هاست که بر این مسایل بیشتر تأکید کنیم و خودمان نیز طوری رفتار کنیم که الگوی مناسبی برای آنها باشیم.

واژگان کلیدی: اخلاق، احترام به والدین، سعادت، تعلیم، تربیت

مقدمه:

اخلاقی دوره ابتدایی در ایران و به این نکته مهم و با ارزش اشاره می کند که در این کشورها، آموزش اخلاق بیشتر در مقطع متوسطه انجام می گیرد و در مقطع ابتدایی که بسیار حساس و حیاتی است توجه زیادی به آن نشده است. در تحقیقی دیگر که توسط زرین پوش (۱۳۶۶)، در رابطه با تربیت اخلاقی در دوره ابتدایی تحصیلی صورت گرفته است به فضیلت هایی از جمله مفید بودن و اجتماعی رفتار کردن در برنامه درسی این دوره در حد انتظار توجه شده است. اما به دیگر مفاهیم و اصول اخلاقی دیگر توجه مطلوبی نشده است. کلبعلی (۱۳۸۴) در تحقیقی با عنوان بررسی محتوای کتاب های دینی، تعلیمات اجتماعی و ادبیات فارسی مقاطع ابتدایی و راهنمایی در رابطه با آشناسازی دانش آموزان با ارزش های اسلامی ایرانی، به این نکته اشاره می کند که؛ در محتوای کتب تعلیمات اجتماعی به مسائل و ارزش های اجتماعی و موضوعاتی مانند واقعیت جامعه، فرهنگ و مسایل روز توجه شده است اما به ارزش های بنیادین اسلامی و احکام آن به طور جدی نپرداخته است.

بدون تردید سازندگی درونی انسان و اصلاح او در سعادت فردی، اجتماعی، دنیوی و اخروی او نقش به سزایی دارد؛ به طوریکه اگر انسان تمامی علوم را تحصیل کند و کلیه نیروهای طبیعت را به تسخیر خویش درآورد، اما از کسب این فضیلتها غافل بماند، از رسیدن به سعادت و نیل به کمال باز خواهد ماند. فضیلت های اخلاقی تمامی زوایای زندگی انسان را متأثر خواهد کرد. از این رو تربیت همه جانبه و در یک کلام «برنامه انسان سازی» برای هر جامعه ای، امری به غایت جدی و حیاتی است. با وجود این نگاهی به اوضاع جوامع بشری نشان می دهد، آنچه قبل از همه به دست فراموشی سپرده شده، تربیت اخلاقی و معنوی انسان است. تمامی نابسامانیهای موجود در سطح جهانی و انواع گرفتاریهایی که امروزه بشریت با آن دست به گریبان است، همه ناشی از غفلت انسان از امر «تربیت» و سازندگی روحی و اخلاقی خویش است. (سادات، ۱۳۸۲، ص ۱۸). فضیلت اخلاقی در رابطه با خدا، بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. عزیزاده و دیگران (۱۳۸۸)، در تحقیقی که به بررسی شناسایی و طبقه بندی آموزه ها و فضیلت اخلاقی در کتاب های درسی پایه ی سوم مقطع ابتدایی پرداخته است، یادآور می شود که فضیلت اخلاقی در ارتباط به خود، در ارتباط به جامعه، در ارتباط به دیگران و در ارتباط به جهان پیرامونی به ترتیب از بیشترین فراوانی برخوردار بوده است. در پژوهش خود با عنوان بررسی تطبیقی برنامه های درسی دینی و

همان گونه که در بالا اشاره گردید تحقیقات محدودی در رابطه با فضیلت هایی اخلاقی و مؤلفه های آن در برنامه درسی مدارس مخصوصا در دوره متوسطه و کتب علوم اجتماعی صورت گرفته است، از این رو، انجام چنین پژوهشی که بتواند تقریبا اکثر مؤلفه های اصلی مفهوم فضیلت را در یک تحقیق پوشش دهد امری لازم و ضروری می نمود و ضمنا به مسئولین و دست اندرکاران نظام تعلیم و تربیت کشور این امکان را می دهد که در صورت امکان نسبت به

لغت به معنی نشو و نما دادن، زیاد کردن، برکشیدن و مرغوب یا قیمتی ساختن است. در این معنی اخیر، تربیت از حد افراط و تفریط بیرون آوردن و به حد اعتدال سوق دادن باشد، تعریف شده است (شکوهی، ۱۳۷۸: ۲). تربیت فرایندی است که به عوامل و شرایط بیرونی و زمینه‌ها و انگیزه‌های درونی بستگی دارد و به معنای فراهم آوردن زمینه‌های مناسب برای شکوفایی استعدادها و پرورش توانایی‌های نهفته برای رسیدن به هدف‌های مورد نظر است. در مورد انسان علاوه بر آنچه گفته شد، تربیت معطوف است به زمینه‌سازی برای تحول ارادی و آگاهانه و ایجاد رفتارها و حالات مطلوب و حذف حالات و رفتارهای نامطلوب و رشد متوازن که مایه‌ی فزونی منزلت معنوی انسان گردد (جمال زاده، ۱۳۸۵: ۸۲). از دیدگاه صاحب نظران علم اخلاق، فراهم آوردن زمینه برای رشد و پرورش استعدادهای درونی هر موجود و به ظهور و به فعلیت رسانیدن امکانات بالقوه موجود در درون او را تربیت می‌نامند (سادات، ۱۳۸۲: ۷). تربیت، ایجاد کردن یا فعلیت بخشیدن به هر نوع کمالی در انسان است که مطلوبیت و ارزش داشته باشد (ابراهیم زاده، ۱۳۸۶: ۲۹). بنابراین در یک جمعه بندی کلی می‌توان گفت هر گونه تغییرات مطلوب که بانی و باعث رفتار مثبت و مطلوب در انسان شود تربیت نامیده می‌شود و این تغییرات باید در رفتار، گفتار، نگرش و اعمال آن‌ها آشکارا بروز و ظهور نماید.

تعلیم: تعلیم به معنی آموختن، یعنی انتقال معلومات از معلم به متعلم است و در تعریف آن گفته‌اند: «پرورش نیروی فکری و بعد عقلانی انسان» و به تعبیر دقیقتر «فراهم آوردن زمینه برای رشد و شکوفایی استعدادهای ذهنی انسان» و یا «ایجاد خلاقیت و ابتکار در فکر و نیروی اندیشه‌ی انسان» آنگونه که از آیات قرآن بر می‌آید تعلیم موهبت ارزشمندی است که خداوند از آغاز خلقت به انسان ارزانی داشته و بعثت پیامبران برای تکمیل و توسعه‌ی آن بوده است. (محمد تقی رهبر، ۱۳۷۷: ۵)

احترام به والدین: احترام و نیکی یکی از اصول بسیار مهم و ارزشمند اخلاقی که معصومین در گفتار و کردار خود اهمیت و بهای زیادی به آن داده‌اند و برای روشن شدن این مطلب لازم است از جهات مختلف مورد ارزیابی قرار گیرد.

الف) نیکی به پدر و مادر معنی وسیع و گسترده‌ای دارد و بطور خلاصه هر شکل و هر نوع بی‌احترامی و هر چیزی که موجب ناخشنودی و ناراضی‌توانی آنها شود باید از آن دوری جست در برابر آنها کاملاً خاضع و فروتن باشد؛ به تعبیر قرآن کریم (و لا تقل لهما اف) به پدر و مادر اف نگویند از ریزترین و کوچکترین سخن و حرکتی که باعث آزرده‌گی و رنجش خاطر آنها گردد و اجتناب کن.

سعادت: سعادت در فرهنگ ملت‌های مختلف تعاریف متفاوتی دارد، اگر به فرهنگ خودمان مراجعه کنیم و بخواهیم سعادت از نظر اسلام جويا شویم؛ باید به کتاب آسمانیمان یعنی نسخه‌ی شفا

بازنگری و تجدید نظر در محتوای کتب درسی مقطع ابتدایی اقدام نمایند و یا حداقل آن را در برنامه‌های آتی خود مد نظر داشته باشند.

تعاریف و مفاهیم:

تعریف اخلاق^۱: اخلاق در لغت، جمع واژه خلق و به معنی خوی‌ها است، از این رو دانش بررسی و ارزش گذاری بر خوی‌ها و رفتارهای آدمی، علم اخلاق نامیده می‌شود. انواع رفتارهای انسانی بر مبنای دو اصل، توارث و تربیت در افراد جامعه شکل می‌گیرد (فروید، ۱۳۸۶: ۴). غزالی در تعریف اخلاق می‌نویسد: حالتی است راسخ و مؤثر در روان انسان که در اسبیه آن - بدون اندیشه و تأمل - افعال و رفتار از بشر صادر می‌شود (حجتی، ۱۳۸۵: ۲۲۹). صفات نفسانی که در نفس انسان رسوخ کرده و پایدار شده باشد اخلاق گویند (جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۸: ۱۶). از نگاه علامه جعفری، اخلاق شکفتن شخصیت آدمی در مسیر حیات معقول است. استاد مطهری اخلاق را نوعی تربیت، به معنای کسب خلق، حالت و عادت می‌داند (غلامی، ۱۳۸۸: ۷۲). اخلاق از دید علامه طباطبائی، این است که ایشان آن را فنی می‌داند که در آن پیرامون ملکات نفسانی بحث می‌شود، ملکاتی که مربوط به قوای نباتی و حیوانی و انسانی اوست. با این غرض بحث می‌کند که فضایل آن‌ها را از رذایلش جدا سازد و معلوم کند که کدام یک از ملکات نفسانی انسان خوب و دارای فضیلت و مایه کمال اوست و کدام یک بد و از صفات رذیله شمرده می‌شود و مایه نقص اوست تا آدمی بعد از شناسایی آن‌ها خود را به فضایل آراسته سازد و از رذایل دور نماید و در نتیجه اعمال نیکی که مقتضای درونی است انجام دهد تا در اجتماع انسانی، ستایش عموم و ثنای جمیل جامعه را به خود جلب کرده، سعادت علمی و عملی خود را به کمال برساند (اسماعیلی فر، ۱۳۹۰: ۱۳۲). بنابراین در یک نگاه کلی می‌توان گفت که اخلاق در معنای سرشت، طبیعت، عادت و خلق و خو به کار رفته است، البته در تحلیل اخلاق، رفتار نیکو و رفتار زشت بر آن مترتب است، آن‌جا که از اخلاق خوب و نیکو سخن به میان می‌آید به ملکات فضیله و آن‌جا که از رفتار زشت و اعمال بد سخن به میان آمده به ملکات رذیله تعبیر شده است.

تربیت: تربیت از ریشه «ربو» و باب تفعیل است. در این ریشه معنای زیادت و فزونی می‌دهد و با توجه به ریشه آن، به معنی فراهم آوردن موجبات فزونی و پرورش است و از این رو به معنی تغذیه طفل به کار می‌رود. اما علاوه بر این، تربیت به معنی تهذیب نیز استعمال شده که به معنی زدودن خصوصیات ناپسند اخلاقی است. گویا در این استعمال، نظر بر آن بوده است که تهذیب اخلاقی، مایه فزونی مقام و منزلت معنوی است و از این حیث می‌توان تهذیب را تربیت دانست (باقری، ۱۳۸۴: ۳۷) اما معنی لغوی تربیت، تربیت در

¹ Ethic.

این در جهت نیاز انسان به مقوله اخلاق و اهمیت و ضرورت و تسریع گسترش و تعمیق تعلیمات اخلاقی در میان مردم است. انبیاء و اولیاء خداوند هم مکلف بوده اند تا با سعه صدر و اخلاق نیکو و نرم خوبی رسالت خود را به پیش ببرند.

سوالات تحقیق

آیا در کتاب قرآن پایه سوم به شاخص احترام به والدین توجه شده است؟

آیا در کتاب هدیه های آسمانی به شاخص احترام به والدین توجه شده است؟

آیا در کتاب مطالعات اجتماعی به شاخص احترام به والدین توجه شده است؟

آیا در کتاب فارسی به شاخص احترام به والدین توجه شده است؟

آیا در کتاب ریاضی به شاخص احترام به والدین توجه شده است؟

آیا در کتاب علوم به شاخص احترام به والدین توجه شده است؟

روش تحقیق

طرح به کار گرفته شده در این تحقیق، توصیفی - تحلیلی است. تحقیقات توصیفی، مجموعه روش هایی است که هدف آن ها، توصیف کردن شرایط یا پدیده های مورد بررسی است و تحلیلی است، یعنی محقق با وزن کردن و ارزش بخشیدن به قسمت های ذهنی محتوا که قابل اندازه گیری نیستند، سعی می کند به تفسیر آن ها نایل آید. در تحقیق حاضر کتب پایه سوم مقطع ابتدایی مورد تحلیل قرار گرفته اند. روش گردآوری اطلاعات در این تحقیق همان استفاده از روش میدانی جهت بررسی مؤلفه ها و مصادیق به کار رفته در محتوای کتب پایه سوم می باشد و تحلیل داده ها با استفاده از آمار توصیفی در قالب فراوانی، درصد، است تا تصویر منظم و قابل قبولی به مخاطب ارائه کند.

یافته های پژوهش:

آیا در کتب پایه سوم مقطع ابتدایی به شاخصه احترام به والدین توجه شده است؟

شاخصه احترام به والدین یکی از فضیلت های است که در دین اسلام به آن اشاره شده؛ بطوری که خداوند بعد از پرستش خود به آن اشاره فرموده است؛ اما در این کتب به آن توجه خاصی نشده است.

جدول ۱:

موضوع: احترام به والدین		کتاب پایه سوم
فراوانی	درصد فراوانی	

بخش حیات آدمی و دستورالعمل زندگانی خود که همان قرآن مبین است رجوع نماییم. قرآن کریم حیات طیبه یا سعادت حقیقی را اینگونه و در نتیجه به چنین اعمالی دست یافتنی می داند. هر کس عمل صالحی انجام دهد خواه مرد باشد یا زن (تفاوتی نمی کند) در حالی که معتقد به این (کارهای نیک) باشد همانا ما به او حیات پاک (زندگی سعادتمند) عطا کرده و پاداش آن اعمال را به نیکوترین وجه ادا می کنیم/ نحل آیه ۹۷

پیامبرگرامی اسلام(ص) که بنیانگذار دین مبین اسلام است سعادت را در نتیجه همنشینی با افراد سعادتمند می داند و در جمله کوتاه و اما عمیق می فرماید: آدمی در نتیجه مصاحبت و هم نشینی و نشست و برخاست با افراد سعادتمند به سعادت می رسد.

نگاه اسلام به اخلاق: اخلاق در دین اسلام جایگاه ویژه و والایی

دارد به گونه ای که پیامبر اکرم(ص) هدف بعثت خود را تتمیم مکارم اخلاقی برشمرده اند یا امام صادق(ع) ملاک کمال ایمان را پایبندی به ارزش های اخلاقی دانسته اند. قرآن کریم تزکیه نفوس را در جایگاه یکی از اهداف رسالت پیامبر خاتم(ص) ذکر فرموده است(معصومی نیا، ۱۳۸۶، ص ۱۲۰). از منظر حضرت علی(ع) آن چه مایه برتری آدمیان و سبب والایی شأن است، کرامت اخلاقی است و این کرامت ها در اداره امور نقشی اساسی دارد. روایت شده که آن حضرت فرمود: بر شما باد به مکارم اخلاق که آن سبب والایی است. والایی مردمان و اعتبار آنان به مکارم اخلاق در آنان است و کسانی که در جایگاه اداره امور قرار می گیرند، بیش از هر چیز به مکارم اخلاق و بزرگواری های انسانی نیازمندند که روابط انسان ها بدون کرامت های اخلاقی، روابط خشک و نادرست خواهد شد. اخلاق اسلامی یک اخلاق انتزاعی، خشک و بی ارتباط با سلسله نیازهای طبیعی و فطری انسان ها نیست، از این رو نه فقط ناظر به تنظیم مناسبات انسان با خدا و عالم ماوراء است، بلکه به صورتی چشم گیرتر، بر روابط انسان با خود، با طبیعت و با دیگر انسان ها، تأثیر می گذارد و موجبات طراوت و شادابی، بالندگی، پویایی، سلامت و پایایی همه عرصه ها و قلمروهای زیست بشری را فراهم می سازد(غلامی، ۱۳۸۸، ص ۷۳). در راستای اهمیت اخلاق اسلامی مشاهده می شود که معارف اخلاقی به منظور تهذیب نفس انسان و در تعالی اوست تا بتواند امکان خودسازی را برایش فراهم سازد. و در صورت استمرار چنین تهذیبی انسان را به رستگاری می کشاند. هر چند واژه اخلاق و نیز خلق در قرآن کریم، به کار نرفته است؛ اما واژه خلق ذکر شده است. خداوند در سوره مبارکه قلم، آیه ۴ در ستایش پیامبر اکرم(ص) می فرماید: برآستی که تو را خوبی والاست. و به این گونه خداوند متعال در قرآن کریم، پیامبر را که متخلق به اخلاق متعالی بوده، را ستوده و در توصیفش به اخلاق بردبارانه توصیف فرموده است(مروتی و ساکی، ۱۳۹۰، ص ۳۷). با همه این اوصاف، خداوند متعال در قرآن کریم، به صورت مستقیم و غیرمستقیم و در سبب بسیار وسیع و گسترده از اخلاق سخن به میان آورده است، و

غلامی، علیرضا(۱۳۸۸). اخلاق سازمانی: مشکلات، موانع و راه کارها، دو ماهنامه توسعه انسانی پلیس، سال ششم، شماره ۲۵، صص ۸۵-۶۵.

مروتی، سهراب و ساکی، سارا(۱۳۹۰). معناشناسی واژه اخلاق در قرآن کریم، مجله قرآن و حدیث، صص ۵۹-۲۷

- باقری، خسرو(۱۳۸۴). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی جلد اول، تهران: انتشارات مدرسه.

- شکوهی، غلامحسین(۱۳۷۸). تعلیم و تربیت و مراحل آن، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.

- ابراهیم زاده، عیسی(۱۳۸۶). فلسفه تربیت، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.

- جمالی زاده، احمد(۱۳۸۵). سیره شناسی و تربیت دینی، مجله مطالعات ایرانی، سال پنجم، شماره ۱۰، صص ۹۰-۷۱.

قرآن	۱	٪۱
هدیه های آسمانی	۲	٪۲
مطالعات اجتماعی	۳	٪۳
فارسی	۲	٪۲
ریاضی	۰	۰
علوم	۰	۰
جمع	۸	٪۸

نویسندگان: فرشته زارعی، فرشته نوری، فرشته یوسف زاده
 آدرس: کردستان، دیواندره، اداره آموزش . پرورش
 تلفن: ۰۹۱۸۳۸۳۶۸۱۱ و ۰۹۱۸۹۹۹۲۱۲۹

منابع:

اسماعیلی فر، سمیه(۱۳۹۰). بررسی رابطه اخلاق با دین از دیدگاه علامه طباطبائی، فصلنامه پژوهش نامه اخلاق، سال چهارم، شماره ۱۱، صص ۱۶۰-۱۲۹.

رهبر، رحیمیان، محمد تقی، محمد حسن(۱۳۸۰) اخلاق و تربیت، تهران، شرکت چاپ و نشر لیلی

زرین پوش، فتانه(۱۳۶۶). تربیت اخلاقی در دوره دبستان، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، پایان نامه کارشناسی ارشد.

علیزاده، اعظم و دیگران(۱۳۸۸). شناسایی و طبقه بندی آموزه ها و مفاهیم اخلاقی در کتاب های درسی پایه اول دوره راهنمایی، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، شماره ۴، صص ۱۰۱-۹۰.

جمالی زاده، حکیمه(۱۳۸۴). شناسایی و طبقه بندی آموزه ها و مفاهیم اخلاقی کتاب های درسی مقطع ابتدایی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، پایان نامه کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی.

حجتی، سیدمحمدباقر(۱۳۸۵). اسلام و تعلیم و تربیت، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

کلبعلی، ایراندخت(۱۳۸۴). بررسی محتوای کتاب های دینی، تعلیمات اجتماعی و ادبیات فارسی مقاطع ابتدایی و راهنمایی در رابطه با ارزش های اسلامی ایرانی، فصلنامه دانش و پژوهش در علوم تربیتی، سال دوم، شماره ۳، صص ۹۶-۷۷.

فرهود، داریوش(۱۳۸۶). مروری بر تاریخچه اخلاق، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال دوم، شماره ۱ و ۲.

معصومی نیا، غلامعلی(۱۳۸۶). اخلاق اقتصادی(مبانی بینشی، آموزه ها و آثار)، فصلنامه اقتصاد اسلامی، سال هفتم، شماره ۲۶، صص ۱۴۸-۱۱۹.